ISSN 1312–2142

СЧЕТОВОДНА ПОЛИТИКА

НОВИ ПРИНЦИПИ И ПОДХОДИ В СЧЕТОВОДСТВОТО

Списание за прилагане на международните счетоводни и одиторски стандарти в България

За смисъла и съдържанието на годишното счетоводно приключване и изготвянето на ГФО

Основните промени в стандартите за финансовите инструменти

Обхват на прилагане на МСФО в България

Амортизационната политика на предприятията – средство за повишаване на конкурентоспособността им

Балканските модели на търговско-правните и счетоводните знания на българина-възрожденец

9-10 | 2006

ност, която е справедливата стойност на актива към датата на преоценката, намалена с натрупаните амортизации и загуби от обезценки. *Преоценките* се извършват текущо. Ако справедливата стойност на актива е по-голяма от балансовата му стойност, възниква необходимостта от възходяща оценка (надоценка). Балансовата стойност се увеличава индиректно[4], чрез намаляване на амортизациите, при което се формира преоценъчен резерв. Може да се каже. че преоценъчните резерви са една от най-специфичните форми на собствен капитал поради факта, че те са неразривно свързани с преоценяваните активи. Преоценъчните резерви се използват при последваща низходяща оценка (подоценка) до размера на създадения резерв. В случай, че при отписването на актива има неусвоен (неизползван резерв), той се трансформира в неразпределена печалба от минали години.

Изложеното относно методите за амортизиране, полезния срок на годност на амортизируемите активи и тяхното последващо оценяване представя амортизационната политика като добра основа за ефективно управление и конкурентоспособност на предприятията. Това е възможно в случай, че фирмената амортизационна политика е съобразена с модела на консумиране на икономическите изгоди на предприятието. Подчиняването на фирмената амортизационна политика на данъчното законодателство, с цел минимизиране на временните данъчни разлики, предполага неотчитане на съществените фактори за моралното и физическо износване на ДМА, както и на ограниченията за ползването на активите — физически и юридически.

В заключение се налага изводът, че приспособяването към европейската икономика изисква повишаване на конкурентоспособността на българските предприятия. Средството за това е разработването и прилагането на конкретна, актуална, гъвкава и икономически обоснована амортизационна политика.

[4] Относно установената практика за преоценяване на дълготрайните амортизируеми активи индиректно, посредством използването на сметки „Амортизация на дълготрайни материални/нематериални активи", авторът има собствено становище, рефлектиращо в необходимостта от създаването на вътрешна задбалансова отчетност в предприятията във връзка със стойностното възстановяване на ДМА, която отчетност ще допринесе за ориентиране на ръководството по отношение възможностите за обновяване на ДМА със собствени ресурси, чрез амортизационните фондове, чиито съдържание и размер не е възможно да бъдат установени по балансовата сметка „Амортизация". Нейната функция е по-скоро оценяваща, отколкото инвестиционна.

Балканските модели на търговските, търговско-правните и счетоводните знания на българина-възрожденец. Гръцкото влияние

Доц. д-р Иван Русев

През 1858 г. излиза от печат книгата *„Търговско ръководство за тръгуване, промишленост, мореплаване и за търговски делания ..."*, която е най-обемният и най-широко разпространеният (в тираж от над 1100 екземпляра) наръчник по търговска материя, търговска география, счетоводни и търговско-правни знания на Българското Възраждане[1]. Днес тази книга е библиографска рядкост и нейното притежание е повод за гордост на академичните библиотеки[2]. В каталозите на библиотеките и в учебниците от общ характер това издание най-често се представя чрез имената на своя преводач Анастас Гранитски и на своя издател Христо Хамамджиев, но само тези, които са се поровили по пожълтелите страници на *„Търговското ръководство..."* знаят, че книгата е превод от труда на гръцкия автор Константинос Мелас, появил се на бял свят десет години по-рано (1848 г.). Впрочем това издание е една от типичните прояви на силното гръцко влияние у нас през Възраждането върху формирането на търговските, търговско-правните и счетоводните знания на българското общество.

В настоящата статия ще се спра именно на това гръцко влияние, на неговите предпоставки и фактори, на видовете му проявления, както и на основните гръцки автори и заглавия по търговия и счетоводство, ползвани от българина-възрожденец.

Две са главните насоки на гръцкото влияние върху разпространението сред българите на знания, свързани с търговията и счетоводството през първите три четвърти на XIX в. На първо място това е заимстваният от гърците модел на модерното търговско образование. За българите влиянието в тази насока идва от Западна Европа, главно от Франция, но в началото на века то минава през посредничеството на по-запознатите, по-напредналите и *„по-отворените"* към новото гърци, които вече са по Европа и вече заимстват от големия европейски опит[3]. В статия, публикувана през 1819 г. в списанието *„Мъдрият Хермес"*, Евстатиос Йоанидис *„Смирненецът"* представя в детайли програмата на Търговското училище в Париж[4]. Всичко, което се отнася до това водещо в Европа училище — учебните дисциплини, ежедневието на учениците, таксите и пр., предизвиква интереса на гръцкия читател през епохата, а също и този на просветените българи, сърби, румънци и пр. *„Мъдрият Хермес"* е първото гръцко списание, издава се от 1811 до 1821 г. във Виена, разпространява се из целите Балкани и около него се съсредоточават най-бележитите представители на гръцката интелигенция, които чрез материалите в списанието пропагандират новаторските идеи на Гръцкото Просвещение[5]. Сред неговите читатели са и първите български просветители, които вече са завършили или учат в гръцки училища и ползват перфектно гръцки език. Така посланията на това списание, редом с въпросната статия и с други подобни на нея, много бързо и лесно стигат през епохата до жадния за нови знания българин.

Има надеждни сведения, които показват, че българинът не само учи в гръцките училища, но много скоро навлиза в тях и в ролята на учител. Така например, известни са името и дейността на Андон Хаджикринчев, един от пионерите на елино-българските училища, който през 1830 г. е препоръчан от едрите гръцки търговци в Цариград за учител и пръв директор на новооснованото гръцко търговско училище на о. Халки, едно от най-реномираните през епохата. Андон е роден в Сливен през 1790 г., изучава перфектно гръцки език при известния Никола Логади, след което дълго време е учител в Котел, Сливен и Ямбол. Умира през 1832 г. в Бурса, а училището на о. Халки просъществува чак до XX в.[6]

Другата насока на гръцкото влияние върху формирането на търговските знания на българина-възрожденец се осъществява посредством учебните издания и практическите ръководства. Едно

от тези заглавия е споменатото погоре *„Търговското ръководство..."*, но освен него в това число трябва да се отнесат гръцките учебници, ползвани в българското училище през Възраждането, както и десетките учебници и пособия, преводи или компилации от гръцки оригинали, появили се на българския книжен пазар през периода 30-те — 70-те години на XIX в.[7] Кои са най-ползваните сред тях?

Тук безспорно трябва да започнем с най-старото сред тези издания — учебника по аритметика на гърка Мануил Глизунис, излязъл за първи път от печат във Венеция през 1568 г. под заглавие: *„Вивлион или практическа аритметика"*. Това е книга с голямо разпространение и приложение на Балканите в продължение на повече от 250 години: от средата на XVI в. до началото на XIX в. (последното издание е от 1818 г., като за този дълъг период аритметиката претърпява 21 издания). Дълги години *„Глизунито"*, както умалително са наричали учебника неговите ползватели, е било основното ръководство по аритметика в региона, насочено към самоуки търговци, монаси, учители, ученици, точно това, което е искал самият автор. Съдържанието на книгата, примерите и задачите, които се дават в нея, я определят като практическа аритметика за нуждите на търговията в едно традиционно аграрно общество — с раздели за монети и единици за тегло, изчисляване на печалба, заеми, обмяна, разпределяне на данъци, сметки за рента, организиране на търговски пътувания, посочване на разстоянията от станция до станция по основните търговски направления. Като прототип Глизунис ползва антични образци, византийски учебник по аритметика от XV в. и италианското *амбако* (търговска аритметика) на XVI в. и всичко това поднесено на един жив народен език с *„франски"* и турски термини, нещо съвсем нормално за епохата и за региона. Получил се е интересен стил, който заедно с практически насоченото съдържание са спомогнали за дългия живот на учебника.[8] Според съвременния гръцки историк на търговската литература проф. Тр. Склавенитис *„Глизунис подари на народа една практическа аритметика, съответстваща на онези, които използваха европейците и най-вече на тези на италианците"*[9].

Благодарение на богатото си съдържанието, книгата на Глизунис е изпълнявала три основни функции — въведение в аритметиката; пособие за всички, които се занимават с търговия и изчисления; и наръчник за изчисляване на *„Пасхата"* (Великден) на православните християни. Търговската насоченост на учебника се обяснява и от

наличието на специални глави, посветени на действия и превръщания в различни парични единици: *& 17 (Част I) „Още деление или как да превърнеш асприте във флури и как да разделиш флурите на хората", & 18 (Част I) „Събиране и изваждане на флури, аспри и фоли"*[10].

Интерес към учебника на Мануил Глизунис проявяват не само гърците, но и другите балкански народи — през 1793 г. книгата е преведена на румънски език; през 1758 и 1766 г. нейното съдържание е компилирано в първите учебници по аритметика на Хърватско и Далмация; тя е ползвана и от авторите на първите български аритметики — Христаки Павлович (1833) и Неофит Бозвели и Емануил Васкидович (1835). Доказателство за доброто познаване на *„Глизунито"* в България през епохата е и фактът, че няколко екземпляра от него са били на разположение на българите и изучавани от тях: едно от първите издания от 1596 г, това от 1783 г. и последното от 1818 г.[11] Четвърти екземпляр е описан в каталог от 1794 г. на библиотеката на елинското училище в Пловдив.[12]

Освен чрез аритметиката, образованието на бъдещия търговец през Възраждането се осигурява и чрез т.нар. писмовници и разговорници — наръчници, които съдържат полезни образци на търговска кореспонденция, на диалози и на търговска терминология. В българо-гръцките такива почти неизменно съществува *„търговски"* раздел, понеже през епохата гърците са с неизменната слава на най-търговската нация на Балканите, а гръцкият език се възприема като езикът на търговията. Така например, в *„Разговорник греко-болгарский"* на Христаки Павлович от 1835 г. са поместени понятия из областта на търговията и примерни модели за разговори в магазин за платове, при покупка на хартия, в бакалница, *„Разговор на търговци, които са на път из Европа"* и т.н.[13], а в *„Разговори французко-греческо-болгарскии за болгарете"* от 1850 г. е включен диалог, озаглавен: *„За писание на торговскыте книги кога ще излезите из училището"*[14] — обръщението в заглавието е към учениците, вероятните бъдещи служители в търговските кантори, за които е предназначен разговорникът.

Раздел *„търговски писмовник"* в обем повече от 20 страници е поместен в гръцкия разговорник на Константин Фотинов, издаден през 1845 г.[15] В него за улеснение на ползвателя гръцките преводи са изписани с български букви. Вероятно, за да е по-убедителен и за да е по-близо до действителността, в своите образци Фотинов използва най-вече имена на реално действащи търговци и стопански дейци, някои

от които от национална величина. Тук срещаме многократно името на Никола Тъпчилещов и на фирмата *„Н. П. Тъпчилещов и содружие"*, на Гаврил Моравенов от Пловдив, на Добри Желязков от Сливен (създателят на първата фабрика на Балканите, който е сред спомоществователите на Фотиновите издания), дори на самия Константин Фотинов в Смирна, както и на неговия дългогодишен партньор в търговията и в просветните начинания шуменеца Рали х. Мавриди. Под примерните текстове на различните видове писма в *„търговския писмовник"* са подписани и други български търговци от Търново, Узунджово, Галац, Браила, Букурещ и т.н.

През 1847 г. споменатият Рали х. Мавриди се заема с начинанието да състави и издаде търговско-счетоводно ръководство. В писмо до Фотинов от същата година той споделя, че е наумил да състави ръководство по водене на *„успоредно счетоводство за търговията в Румелия, не в Европа"* и че ще го напише на гръцки език, а ще изпрати ръкопис си на Фотинов за превод на български език.[16] Но съдбата на този проект, подобно на други такива, очевидно е с незавършен край, понеже такова издание не се появява.

В края на XVIII в. и през първата половина на XIX в. се издава поредица от гръцки търговски, търговско-правни и счетоводни заглавия, широко ползвани от търговците на Балканите, в това число и от българите.[17] Сред тях особена популярност в региона добива *„Печелившият Хермес или търговска енциклопедия ..."*, един четиритомен труд на Николас Пападопулос със сведения по търговска материя и търговска география, което компилира най-добрите европейски образци на времето, основно френските автори Савари и Пьоше.[18] Има надеждни сведения, които доказват досега на българите с енциклопедията на Пападопулос и с гръцките диплографии (ръководствата по двустранно счетоводство) — срещаме ги в училищните и в частните библиотеки от онова време, а през 1860 г. възпитаникът на Сорбоната, българският възрожденски учител Тодор Шишков съставя, но не успява да издаде книга, озаглавена: *„Търговскый показоватeл"*, която е редактирана на базата на енциклопедията на Николас Пападопулос и на германското ръководство по диплография[19].

Но да се спрем на гръцките оригинали и на техните автори, главно на най-добре познатите на българина-възрожденец — Николас Пападопулос и Константинос Мелас. С какво се обяснява гръцкият прогрес в тази област и силното гръцко влияние в региона?

Отговорът на тези въпроси не може да не бъде съобразен с общите тенденции в историческото развитие на гръцкото общество след XV в. в търсене на онова, което отличава гръцката съдба от съдбата на другите балканци. Така например, за разлика от българите, от сърбите, от албанците, които попадат под османска власт с произтичащите от самото завоевание негативни последици, не всички гърци споделят тази тежка *„балканска"* участ. Известно е, че някои гръцки територии като Йонийските острови, Кипър, Крит, Евбея и крайбрежните острови на Пелопонес са под властта на Венеция, големият съперник на Османската империя в първите векове на нейното съществуване. Впоследствие под венецианско владение остават само седемте Йонийски острова, но и това е достатъчно, за да се запази *„мостът"* между гръцката нация и търговски просперирашите италиански градове-държави, откъдето именно по онова време, след XV в., тръгват към Европа новите търговски и счетоводни знания. В Йонийските острови Венеция създава на гръцкото население добри условия за търговия; в местната аристокрация, изградена по модела на самата Венеция, се включват както венецианци, така и гърци[20].

Чуждата политическа власт не тежи особено много и на другите гърци, на голямата маса гръцко население, на което му се налага да живее и работи в условията на Османската империя. За разлика от останалите балкански народи, османската власт не води до социална нивелация при гърците, сред които още от самото начало, от първите векове на турското владичество, се обособява светска и духовна аристокрация. Достатъчно е да спомена за жителите на цариградския квартал Фанар (Фенер), сред които през XV в. се отличават представители на старите византийски фамилии, а редом с тях живеят и такива, забогатели от търговия, лихварство и откупуване на данъци. Така наречените фанариоти не винаги са гърци. По произход те са от цялата империя, но ги приобщава и обединява гръцката култура и гръцкото историческо наследство. Богатството и владеенето на чужди езици ги извеждат до длъжностите *„главен драгуман-преводач на флота"* и *„драгуман на Високата порта"* — длъжности, които осигуряват на фанариотите достъп до висшите етажи на властта. След 1713 г. от видните фанариотски фамилии (Суцос, Мурузис, Ипсилантис, Маврокордатос и др.) се излъчват князете, управлявали васалните на султана Дунавски княжества Влашко и Молдова. В края на XVII в. фанариотите получават от османската власт юридически привилегии и са освободени от някои данъци[21].

С преместването през XVIII в. на търговската дейност от южните и югоизточните краища на Османската империя към северните и северозападните, Мала Азия и Балканите започват да играят основна роля в търговията между Европа и Изтока, а градовете Солун и Смирна с компактни гръцки общности в тях се превръщат в икономическите столици на империята. Политическите събития от втората половина на XVIII в. и от самото начало на XIX в. *„предават"* търговската инициатива в района на Източното Средиземноморие и на Черноморието изцяло в ръцете на гърците, които освен добри търговци са и добри мореплаватели: след мирния договор от Кючук-Кайнарджа (1774 г.) с покровителството на Русия и под руски флаг гърците доминират в черноморското корабоплаване и търговия; по време на Наполеоновите войни и на Континенталната блокада от 1806 г. Солун и Смирна *„приютяват"* големи количества стоки, предназначени за Европа. Благодарение на доброто географско местоположение на своите територии, на вече натрупаните капитали и ценен опит от предходните векове гърците се утвърждават в ролята на основен посредник в търговията между Османската империя и Европа. Разрастват се периметърът на тяхната търговия. Появяват се нови средища с преобладаващо гръцко присъствие: в Австрийската империя големи гръцки търговски колонии се установяват във Виена и в Триест — градовете, в които съвсем не случайно се издават повечето гръцки ръководства по търговия и счетоводство през епохата; в Трансилвания — в градовете Брашов и Сибиу; в Южна Русия — Одеса и Нежин; в Лондон; в Амстердам; гръцката търговска колония в Марсилия става една от най-големите в Европа[22]. На много места тези колонии се сдобиват със специален облагодетелстван статут. Такъв например е случаят с Трансилвания, където първите *„гръцки компании"* се появяват още през XVI в., но окончателното им организиране става през XVII в. на базата на привилегиите, които през 1636 и 1641 г. им дава трансилванският княз Георг Ракоци (1630-1648)[23]. В тези компании активно се включват и други балкански търговци, редом с тях и българи, като от търговските общувания помежду си всички те черпят ценни знания и опит[24].

През XVIII в., главно поради несигурността в Османската империя, инвестициите от гръцки произход се насочват основно в сферата на търговията, на корабопла-

ването и на търговско-лихварските операции. Освен обществено, в края на века и началото на следващия гръцката търговска прослойка получава и юридическо признание, по силата на което през 1806 г. тя се изравнява с привилегирования статут на европейските търговци в империята[25].

Гръцката търговска класа от тази епоха се сдобива със своя нова специализирана литература, която далеч надхвърля знанията, предлагани в *„Практическата аритметика"* на Мануил Глизунис — впрочем това е книга, която продължава и тогава да се ползва, но вече за по-елементарни нужди и главно в началното училищно образование. Новата специализирана литература включва още: търговски аритметики, таблици за бързо смятане, писмовници, счетоводни ръководства, публикации на търговски закони и на междудържавни договори, учебници по география и по история. Всички те идват да заменят *„голата"* практика и чиракуването — методи за обучение, които не отговарят на повишените потребности на новото време. До края на XVIII в. Венеция е мястото, където се издават гръцките търговски ръководства, а след нейния *„залез"* в центрове за активна издателска дейност в полза на гръцките търговци и писарите-секретари (счетоводителите) се превръщат Виена и Триест — градовете, където по онова време вече има установени значителни като брой и като присъствие гръцки търговски колонии. От 1793 до 1808 г. във Виена и в Триест са отпечатани всичките известни и днес на изследователите гръцки търговски учебници: ръководства по двустранно счетоводство (*scrittura doppia*), търговски аритметики и търговски писмовници. Във Виена се издават предимно търговски истории, алманаси, вестници с обилна търговска информация, справочници с текстове на междудържавни договори и т.н.[26] Сред по-известните гръцки заглавия през периода, вероятно ползвани и от просветните умове на Българското Възраждане, трябва да се посочат следните: *„Писмовник полезен в обучението на младежите, които се занимават с учение и с търговия"*, издаден от Спиридон Милиас във Венеция през 1757 г. и включващ образци на търговски писма, полици и менителници (това е най-популярният гръцки писмовник през епохата, многократно преиздаван и компилиран след това); *„Скитура допиа"* с автор, чийто име остава неизвестно, защото е изписано с инициали, но най-вероятно това е опитният в счетоводството заможен търговец Йоанис Табискос (книгата е издадена в Триест през 1793)[27]; *„Скитура допиа"*, съставена от родения в Македония Томас Димитриу (Виена, 1794); *„Опитен ръководител в търговията или книга, съдържаща всички необходими сметки за търговията, заедно с мерки и теглилки почти от цяла Европа"* на същия автор (Виена, 1793 и 1809); *„Науката на дипломатията"* на Николас Анастасиу (1803) и др.[28]

Към гръцките търговски заглавия от епохата се отнасят и онези, които представят търговско-правната материя, в това число една *„Разпоредба или закон за мюфлюзлука, т.е. за фалитите ... в полза на тези, които търгуват в Русия"*, отпечатана на гръцки език в Санкт Петербург през 1803 г. В отсъствието на търговски закон в Османската империя, гърците проявяват жив интерес към междудържавните договори, касаещи страните, в които те *„въртят"* търговия, и към европейското търговско законодателство, предимно към френското, което в началото на XIX в. диктува модата в Европа. До избухването на Гръцкото въстание през 1821 г. Френският търговски закон (Code de commerce) е преведен и на два пъти издаден на гръцки език (1817 и 1820 г.), а в отделна трета книжка под заглавие *„Морско ръководство"*, отпечатана във Виена през 1817 г., се появява на гръцки съответният раздел на Код дьо комерс[29]. Направено неотдавна изследване сочи, че от 1568 до 1820 г. гръцката търговска литература, разглеждана в посоченото тук нейно многообразие, включва 26 заглавия, появили се в общо 60 издания[30]. Не бива да подлежи на съмнение, че поне част от тези гръцки книги са били добре познати и на българските възрожденци, получили своето образование в гръцките, в елино-българските, а дори и в по-късните български училища, в които също се е изучавал гръцки език.

Представителен орган на гръцките търговци в началото на XIX в. е *„Еснафът (корпорацията) на търговците в Цариград"* — структурата, която инициира и осигурява финансирането на *„Печелившият Хермес или търговска енциклопедия ..."* на Николас Пападопулос, а и на още няколко подобни заглавия, насочени към *„просветната"* търговска дейност. Еснафът е създаден през 1795 г. и включва крупните търговци, практикуващи основно външна търговия. Неговото ръководство се осъществява от двама *векили* (представители), изборни длъжности с голяма власт, които се одобряват от Високата порта. Към Еснафа е изграден и действа *Върховен съд*, който разрешава търговските спорове, надхвърлящи сумата от 4000 аспри при такса (ресми) от 2%. По онова време съществува законодателна праз-

нота в Османската империя относно търговските дела. При наличието на такива между гърци и чужденци Еснафът е този, който поема защитата на гръцките интереси. Арбитражите се осъществяват в съответствие с неговия устав и с търговското право, а при отсъствието на османско такова в началото на XIX в. става наложително за гръцките търговци да се запознаят с модерното европейско търговско законодателство. Инициирано е създаването на Филологическо настоятелство (ефория), което *„да се грижи за издаването на полезни книги за сметка на Еснафа"*. През второто десетилетие на века подготовката на тази инициатива тече с пълна сила — през 1817 г. Ефорията вече има свой устав и състав от 13 члена; нейният голям инициатор и организатор се казва Михаил Василиу; с активно участие в тази област се откроява и Николас Пападопулос. Ефорията си съставя амбициозна издателска програма, включваща заглавия из областта на търговската материя, практика и право. Средствата за планираните издания се набират чрез дарения на пари и главно на книги, приходите от чиито продажби остават на разположение на Ефорията. Гръцката революция от 1821 г. обаче проваля издателската ѝ програма, както и на самата нея, но все пак в резултат на инициативата на бял свят се появяват три заглавия, две от които са на Николас Пападопулос: *„Печелившият Хермес или търговска енциклопедия ..."* (1815-1817) и *„Търговският кодекс на Франция"* (1817)[31].

Интересна е съдбата на Николас Пападопулос, както и тази на творбите му. В неговия живот като по някаква ирония се срещат сходства с биографиите на други големи европейски автори на търговската проблематика — от многолюдното, с трагични обрати, но не и мизерно съществуващо семейство, подобно на това на Жак Савари[32], до фалита, контрастиращ с широката култура и просветните интереси и занимания, така както е в живота на Даниел Дефо или в този на нашия възрожденец д-р Иван Богоров[33]. Пападопулос е роден през 1769 г. в епирското село Цепелово, отстоящо само на 6 часа път от Янина. Баща му е свещеник и занаятчия, известен в цялата околия с майсторските си изработки на ключалки, спусъци на пушки и железарски предмети. Покрай него Николас започва своето учение. След като не успява да намери пари, за да продължи науките си в Западна Европа, той се установява в Солун, където работи като секретар при Димитриос Хойдас — лекар, търговец и консул в различни години на Венеция, Дания, Прусия и Белгия. Стажът в бюрото на Хойдас изиграва важна роля във формирането на професионалния път на Пападопулос. През този период той научава италиански и френски езици, усвоява търговията и счетоводната наука. По-късно работи като домашен учител в Цариград, а през 1803 г. отново се връща към търговията, създава собствено малко предприятие, което през 1806 г. фалира. През първото десетилетие на XIX в. Пападопулос вече проявява своите просветителски интереси, а очевидно има и нужните средства да ги развива — името му се среща сред спомоществователите на книги по астрономия, философия, история и химия. Пак от този период датира и неговият първи книжовен опит. Той превежда 7-томната география на Гутри (William Guthrie). През второто десетилетие на века живее и работи в Цариград, като това е най-плодотворното време в неговия живот, изпълнено същевременно с големи постижения, но и със сериозни проблеми. В личен план Николас създава семейство, раждат му се 5 деца, преживява голям пожар в своята къща, който за щастие не успява да унищожи всичките му ръкописи, по-късно умира съпругата му и той сам поема отглеждането на петте си деца на възраст от 2 до 10 години. В професионален план заниманията му са разнородни — работи като посредник на Високата порта при издаване на разрешителни за корабоплаване в Черно море; след това организира с добри резултати едно застрахователно дружество в рамките на *„Еснафа на търговците в Цариград"*, на който по онова време е *„теоретик и съветник"*; основните му усилия са насочени в книжовната дейност, плод на която са три издадени книги и един завършен, но неиздаден ръкопис. Не остава настрана и от горещите политически страсти на епохата — през 1819 г. става член на съзаклятническата организация *„Филики етерия"*, подготвила гръцката революция. Николас Пападопулос умира на 26 януари 1820 г. след кратко, но тежко боледуване. В последните си дни получава заслужено внимание и подкрепа от приятели и съмишленици. Еснафът отпуска 4000 гр. годишно за издръжка на децата му, като парите са заделени от приходите на застрахователното дружество, *„на което той е бил дотогава душата"*[34].

Голямата заслуга на Пападопулос се състои в това, че той разширява *„географията"* на европейските влияния върху гръцката търговска и търговско-правна литература. Към стария набор от гръцки ръководства, редактирани и издадени във Венеция, Триест и Виена, той добавя такива, които са съставени в Цариград и които, макар и да са отпечатани в тези добре познати за гърците търговски и

издателски центрове, са по-скоро съобразени с интересите и потребностите на набиращите скорост гръцки търговци в самата Османска империя. И не на последно място по важност — съчинения на Пападопулос са насочени към френски и английски образци, за разлика от по-старите гръцки ръководства, които имат за първоизточници италиански издания.

Цялото творчество на Пападопулос има подчертана търговска и просвещенска насоченост. Дори увлеченията му по географията не са самоцел, а са също в тази посока — той превежда обемния труд на Гутри, за да е в полза *„най-вече на търговците"*. Другият му неиздаден ръкопис е отново с френски първообраз и представлява оригинален вариант на търговски писмовник: *„Писма на баща-търговец до неговия син"*. В последователността на неговите съчинения следва търговското законодателство, представено от превода и изданието на Френския Код дьо комерс, за да дойде ред на по-широкообхватен фундаментален труд, поднесен във формата на търговска енциклопедия.

Николас Пападопулос превежда *„Търговския кодекс на Франция"* (книгата е отпечатана във Виена през 1817 г.) в период, в който *„Еснафът на търговците в Цариград"* изпитва остра нужда от законодателство. Корпорацията на три пъти преразглежда своя устав, за да се насочи в края на 1814 г. към нов такъв. Съветник по новия устав е самият Пападопулос, който предлага за целта да се използва Френският търговски закон от 1808 г. Новият устав на Еснафа е одобрен и заверен от османското правителство. Това всъщност е мотивът за изданието, което Николас подготвя в часове на голяма лична скръб непосредствено след кончината на съпругата му (декември 1814 — март 1815 г.). В тази първа гръцката *„редакция"* на Код дьо комерс нейният съставител умишлено пропуска *„Книга четвърта"* на френския оригинал, съдържаща клаузите за търговския съд, понеже желае *„... да продължи преобладаващия у нас полезен обичай да се решават случилите се различия с арбитраж* [т.е. с гласуване в самия Еснаф], *на чиито решения Високата порта често дава законно санкциониране"*. Като качество на превода и на редактирането книгата на Пападопулос е подобра от следващите две гръцки публикации на Френския търговски закон — изданието на Теодорос Ракос от 1820 г. и това от 1834 г. В редакцията от 1817 г. са приложени множество подробни бележки под линия, които облекчават читателя. В тези бележки Пападопулос тълкува разпоредбите на кодекса съобразно проблемите на търговеца в Османската империя и търси разрешаването на специфичните за региона казуси[35].

Няма нищо случайно в това, че книгата на Николас Пападопулос *„Печелившият Хермес или търговска енциклопедия ..."* е най-популярната негова творба. Тя се явява епилог на цялото му творчество и е редактирана от висотата на богат житейски и творчески опит. Книгата е замислена като 7-томна поредица, но в периода от 1815 до 1817 г. от нея излизат само първите четири тома, а последните три така и не се появяват, защото най-вероятно Пападопулос не успява да ги напише. Енциклопедията е издадена във Венеция. Всъщност предисторията на начинанието датира от 1813 г., когато *„Еснафът на търговците в Цариград"* взема решение да се подкрепи морално и финансово тази амбициозна авторова инициатива. Като изоставя повествователно-дидактическия метод на предходните гръцки търговски учебници, за поголямо улеснение на читателите Пападопулос структурира поднесеното от него съдържание под формата на три различни речника: един по търговска материя (в том I и II), втори по търговска география (в том III и IV) и трети по търговски правила и способи (предвиден за останалите томове на изданието). Подобно на европейските енциклопедии с търговска насоченост, книгата на Пападопулос започва с предговор, в който авторът проследява историята на търговията, описва най-общо търговската дейност и разкрива ролята на търговията за възраждането на човешкия род — един подход, който е ясно засвидетелстван и вече добре познат от трактатите на големите имена на Просвещението в Европа. Същите идеи намират продължение и в първия том, обогатени с апела за необходимостта от добра теоретична подготовка на търговците[36].

Речникът по търговска материя е съставен на базата на френски и италиански съчинения с допълнение за артикулите, характерни за гръцкото производство и търговия. Разделът по търговска география е редактиран въз основа на придобилите широка популярност в Европа класически съчинения на французите Савари-баща и синове от XVII-XVIII в.[37], както и на том пети на *„Универсалния речник по търговска география..."* на друг добре познат френски географ, Жак Пьоше[38]. Географският речник съдържа сведения за народи, държави, градове, пристанища, жители, произведения, занаяти, търговия, монети, мерки, теглилки, обичаи.

Внимателният анализ на търговската енциклопедия на Пападопулос на фона на цялостния развой на гръцката търговска ли-

тература през османския период (т.е. до началото на 20-те години на XIX в.) води до следния извод: *„... това е една книга, планирана и съставена в часа на разцвета и възхода на обществената група, която я искаше и подкрепяше, написана набързо от един талантлив човек, който живееше тежък, но не мизерен живот и знаеше да осъществява замислите си"*[39]. Може би именно тази навременност в появата на *„Печелившия Хермес или търговска енциклопедия ..."* на Николас Пападопулос и липсата на друго такова енциклопедично съчинение, написано на ползваемия из целите Балкани гръцки език, са причината за неговото широко разпространение в региона. Както стана видно, и българите не остават вън от обсега на това разпространение.

Със създаването на модерната гръцка държава условията за търговска дейност на гърците се променят, променят се и тенденциите в редактирането и издаването на гръцките търговски ръководства, но при продължаващите добри стари традиции те да се следят и ползват от другите балкански народи. Подобна констатация напълно се потвърждава чрез интереса, надхвърлил дори Балканите, към *„Търговското ръководство..."* на Константинос Мелас — една книга, което със своя обем и разнообразно теоретико-практическо съдържание се явява най-добрият наследник на незавършената енциклопедия на Николас Пападопулос.

Нейният автор Константинос Г. Мелас е емблематична за динамиката на своята епоха личност. Той е типичен представител на гръцката следосвобожденска интелигенция, редува няколко начинания, които му осигуряват добри финансови и обществени позиции. Роден е в Цариград през 1814 г., а почива в Марсилия през 1905 г. След освобождението на Гърция от османска власт Мелас прави съдебна кариера, като бързо достига до най-висшите постове в държавата и става върховен съдия. След това се оттегля и се заема с търговия. Работи в съдружие със своите братя и оглавява филиала на семейната фирма в Марсилия. Създава семейство, има една дъщеря Елена, която се омъжва за Константинос Карузо (представител също на известна гръцка фамилия) и живее през по-голямата част от живота си в Лозана (Швейцария). Наследствена добродетел за семейство Мелас е дарителството. Константинос завещава на гръцката държава своята голяма къща в Марсилия, която през XIX в. служи за резиденция на гръцкото консулство в този важен френски търговски и пристанищен град. Завещание прави и дъщерята Елена, която дарява на

благотворителни дружества в Гърция голяма част от своето богато наследство[40].

През *„търговския"* период на своя живот Мелас се занимава и с книжовна дейност. Той съставя книга, чрез която записва името си сред авторите на търговска литература. Трудът е отпечатан в Атина през 1848 г., той е във внушителния обем от 691 страници и е със следното дълго и обстоятелствено заглавие, разкриващо едно богато съдържание: *„Търговско ръководство за търговия, индустрия, мореплаване и търговските действия, за търговската материя. За търговското, земеделското и индустриално състояние на европейските държави, за парите, за менителниците, мерки и теглилки на търговските градове. За воденето на тефтерите, търговските сметки и кореспонденцията. За сключването на търговски договори с примери. Към които са добавени 3 сравнителни таблици на мерките и теглилките на търговските градове и азбучна таблица на съдържанието"*. Второто издание на книгата е от 1864 г., а третото — от 1880 г., и двете също са отпечатани в Атина.

В предговора на книгата Мелас представя мотивите си да я напише — търговията вече се е превърнала в наука, *„съвършена и пространна"*, в Западна Европа тя се изучава, защото никой не се надява само на практиката, в Германия и във Франция съществуват специални търговски училища, но гърците, макар и да са *„най-търговския народ на Средиземноморието"*, са лишени от такива, а и нямат подръчна търговска книга за решаване на проблемите си. По времето, когато Мелас редактира своето ръководство, енциклопедията на Пападопулос вече се е превърнала в *„ненамерваема"*, в известна степен и в неизползваема книга, поради остарялото си съдържание. Мелас не пропуска да декларира своите очаквания спрямо модернизиращата функция на търговията в новата история на Гърция, а за човечеството като цяло: *„... Отмина времето на завоеванията и на инвазиите и най-войнствените народи се отвърнаха преди време. Те насочиха своята енергия към по-трайни и стабилни дела. Това да се творят блага представлява за народите тяхната основна социална сила. И само чрез развитието на търговския, индустриалния и земеделския живот се стимулира националното благоденствие. Дано разберат тази истина тези, които водят обществените дела на обичната ни Гърция"*[41].

„Търговското ръководство..." на Константинос Мелас е структурирано в пет части. В първата авторът се спира на общи въпроси из

търговската теория и практика, във втората — на търговската материя (видовете стоки), в третата — на търговското странознание (география), в четвъртата — на счетоводството („*За книговодството, за търговските сметки, за търговската кореспонденция*"), а в петата предлага образци, полезни в редактирането на най-важните видове търговски договори. Книгата има за първоизточници водещи френски заглавия в търговско-счетоводната проблематика: търговски речници, учебници и наръчници по банково дело, по валутни и полични операции, търговска аритметика, търговска кореспонденция, двустранно счетоводство и пр. Сред европейските автори, ползвани от Мелас, са едни от най-големите за модерната епоха имена в тази област на познанието: Бланки-старши, Нелкенбрехер, Дешамп, Дьогранж, Дьопланк, Сен-Жозеф и др. Сред тях се откроява основоположникът на реформаторското течение в историята на счетоводството Едмонд Дьогранж, който обоснова и систематизира прехода от „*италианското*" към модерното счетоводство, осъществен в европейски аспект на границата между XVIII и XIX в.[42] И ако ползването на публикации на Дьогранж (баща и син) от страна на Мелас не е изненада, дотолкова доколкото това са едни от най-популярните автори за целия XIX в., то не може да не се открои като безспорно постижение на гръцкото „*Търговско ръководство...*" фактът, че в него намират място най-новите тогава наръчници по търговия и счетоводство. Такава е книгата на Луи Дьопланк „*Книговодство без учител*", чието първо издание е от 1842 г. (само 6 години по-рано), но по причина на своята висока практическа стойност след това тя ще бъде преиздавана многократно, за да стигне до рекордното си 31-во издание през 1924 г.[43] Актуалната, добре подбрана и систематично поднесена информация е в основата на високата оценка, която получава трудът на Мелас не само в Гърция и на Балканите, но и в Европа. Не без основание един френски съвременник на изданието ще заяви: „*Ако нашите търговци знаеха гръцки език, нямаше да е лошо да ползват тази книга*"[44].

Появата на българския вариант на „*Търговското ръководство...*" на Константинос Мелас в превод и с допълнения на Анастас Гранитски през 1858 г., както и неосъщественият две години по-късно опит на Тодор Шишков да издаде книга по енциклопедията на Николас Пападопулос, бележат кулминацията, но и залезът на гръцкото влияние върху българската търговска, търговско-правна и счетоводна литература през Възраждането.

Големият принос на това влияние се изразява в посредничеството на гръцките издания при първоначалното заимстване на българския (а и въобще на балканския) търговец от търговските знания на модерна Европа, както и в адаптирането на тези знания спрямо особеностите на местния пазар. От средата на XIX в. насетне българинът-възрожденец ще започне сам и директно да черпи информация от европейската търговска литература, ще я чете и превежда, но и тогава ще продължава да питае, въпреки изострянето на българо-гръцкия църковен спор, респект и уважение към гърците като към най-търговския народ на Балканите.

БЕЛЕЖКИ

1. На това издание подробно се спирам в първата статия на настоящата рубрика: Русев, Ив. Счетоводната и търговско-правната литература на Българското Възраждане — сп. Счетоводна политика, 2006, № 1-2, с. 25-26.

2. Още в уводното представяне на сайта на Библиотеката на Икономически университет — Варна четем: „Тук се пази в оригинал първата у нас печатна търговска книга, издадена през 1858 г. в Цариград": www.ue-varna.bg/Library/.

3. Темата за образованието, даващо търговски, търговско-правни и счетоводни знания и за неговото зараждане и развитие през модерната епоха както в Европа, така и на Балканите е интересна и значима, но все още слабо проучена. На нея ще се спра в бъдеща статия от настоящата рубрика, а тук само маркирам някои основни моменти от гръцкото влияние върху българското търговско образование през Възраждането.

4. Ερμης ό λογιος, Τομος, Θ 1819, у. 10-27.

5. Данова, Н., А. Христакудис. История на Нова Гърция. „Абагар пъблишинг", С., 2003, с. 85-86.

6. Балабанов, М. Българска колония в един остров.- Периодическо списание, 1910, № 5-6, с. 317-325.

7. Подробно по темата в: Русев, Ив. Българските учебници по търговия от епохата на Възраждането (30-те — 70-те години на XIX в.). — Исторически преглед, № 5-6, 2003, с. 40-91.

8. Σκλαβενιτης, Τ. Ε. Τα εμπορικα εγχειριδια της Βενετοκρατιας και Τουρκοκρατιας και η εμπορικη εγκυκλοπαιδεια του Νικολαου Παπαδοπουλου. Αθήνα, 1991 [1990], у. 16-19.

9. Ibidem, у. 18.

10. Лалчев, Здр. Естествените числа и действия с тях в "Евангелие" на практическата аритметика от преди 400 години. Ръкопис на доклад, изнесен на национална конференция. Ст. Загора, 11-12 май 1994, 30 стр.

11. Пак там, с. 1-8.

12. Опис на библиотеката на елинското училище в Пловдив от 1794 г. Ръкопис, л. 388. Това сведение дължа на проф. Надя Данова, за което й благодаря.

13. Павлович, Хр. Разговорник греко-болгарский...Белград, 1835, с. 10-11, с. 53-54, 63-64, 67, 68-69, 74.

14. Разговори французко-греческо-болгарскии за болгарете...Цариград, 1850, с. 26.

15. Фотинов, К.Г. Болгарский разговорник. Смирна, 1845, с. 70-96: Търговски писмовник.

16. Данова, Н. Константин Георгиев Фотинов в културното и идейнополитическото развитие на Балканите през XIX в. С., 1994, с. 142.

17. Σκλαβενιτης, Τ. Ε. Τα εμπορικα εγχειριδια..., σ. 33-38.

18. Ibidem, у. 55-74.

19. Шишков, Т. Книжевно известие.- България, Г. II, № 78 от 14 септ. 1860, с. 395.
20. Данова, Н., А. Христакудис. История на Нова Гърция..., с. 18, 31.
21. Пак там, с. 28-30.
22. Пак там., с. 65-69.
23. Велики, К. За търговията на българските градове с Австрия в края на XVIII и началото на XIX в. - Исторически преглед, 1959, № 6, с. 62.
24. Маслев, Ст. Търговията между българските земи и Трансилвания през XVI - XVII в. С., 1991.
25. Данова, Н., А. Христакудис. Цит. съч., с. 70.
26. Sklavénitis, Tr. E. Les manuels de commerce parus pendant l'occupation vénitienne et l'occupation turque.- in: Actes du IIe colloque international d'histoire. T. III, Athènes, 1986, p. 173-176.
27. Пълното заглавие е: Търговско ръководство или най-ясно учение да държи някой книгата си в двойни партиди, общо наричана Scrittura doppia и да прави с лекота всеки баланс по метода на холандците. Триест, 1793: Σκλαβενιτης, Τ. Ε. Τα εμπορικα εγχειριδια..., σ. 33-36.
28. Σκλαβενιτης, Τ. Ε. Τα εμπορικα εγχειριδια..., σ. 16-38.
29. Ibidem, p. 38-43.
30. Ibidem, p. 15, 84.
31. Ibidem, p. 75-83.
32. Русев, Ив. Европейските модели на счетоводните и търговско-правните знания на българина-възрожденец. Френското влияние: Савари и „Код дьо комерс". — сп. Счетоводна политика, 2006, № 7-8.
33. Русев, Ив. Първото докосване на българина до голямата счетоводна теория на XIX в. „Улесненото счетоводство или нов метод на обучение ..." на Едмонд Дьогранж. — сп. Счетоводна политика, 2006, № 3-4, с. 34-36.
34. Оскъдни са биографичните данни за Николас Пападопулос. Повечето автори цитират един анонимен негов некролог, публикуван през 1821 г.: Σκλαβενιτης, Τ. Ε. Τα εμπορικα εγχειριδια..., σ. 55-59.
35. Σκλαβενιτης, Τ. Ε. Τα εμπορικα εγχειριδια..., σ. 64-65.
36. Ibidem, p. 65-73; Sklavénitis, Tr. E. Les manuels de commerce ..., p. 174-175.
37. Savary, J. Parfait négociant. Paris, 1675; Dictionnaire universel de commerce, d'histoire naturelle et des arts et métiers par J. Savary des Bruslons. V. 1-2, Paris, 1723; supplément 1 v., 1730.
38. Dictionnaire de la géographie commerçante. Par J. Peuchet, auteur du Dictionnaire de Police de l'Encyclopédie méthodique, etc. A Paris. An VII (1798), V. 5, 1799-1800.
39. Σκλαβενιτης, Τ. Ε. Τα εμπορικα εγχειριδια..., σ. 73.
40. Μελα, Λ. Ι. Ηπειρωτικες μελετες. Μιά οίκογένυεια – Μιά ίστορία. Αθηναι, 1967, σ. 285. Литературата за Константинос Мелас, както и копие на първото издание на неговото „Търговско ръководство" дължа на проф. Триандафилос Скалвенитис от Центъра по неоелинистични изследвания в Атина, за което искрено му благодаря.
41. Εμπορικον εγχειριδιον περι εμποριας, βιομηχανιας, ναυτιλιας και των εμπορικων πραξεων κατ ιδιαν. Περι της εμπορικης υλης ... υπο Κωνσταντινου Μελα. εν Αθηναις, 1848. σ. α-ζ.
42. Подробно на този френски автор се спирам в една от предходните статии на настоящата рубрика: Русев, Ив. Първото докосване на българина до голямата счетоводна теория на XIX в. „Улесненото счетоводство или нов метод на обучение ..." на Едмонд Дьогранж. — сп. Счетоводна политика, 2006, № 3-4, с. 32-45.
43. Stevelinck, E. La comptabilité á travers les ages, Introduction par le Prof. Raymond de Roover. Bruxelles, 1970, p. 169-170.
44. Думите са на Жюл Бланкар (Jules Blancard), цитирани от Леонтос Мелас в книгата му за неговия род: Μελα, Λ. Ι. Ηπειρωτικες μελετες. Μιά οίκογένυεια – Μιά ίστορία. Αθηναι, 1967, σ. 285.

Съдържание на списание „Счетоводна политика" за 2006 г.

Теория на счетоводството в България

❶ Счетоводно право — другата липсваща ни концепция?, *д-р Антон Свраков, д.е.с.*, бр. 1-2, стр. 3

❷ Прилагане на приблизителни оценки и предположения в счетоводството, *д-р Антон Свраков, д.е.с.*, бр. 5-6, стр. 3

❸ За смисъла и значението на концептуалната обща рамка в счетоводството, *д-р Антон Свраков, д.е.с.*, бр. 7-8, стр. 3

❹ За смисъла и съдържанието на годишното счетоводно приключване и изготвянето на годишния финансов отчет, *д-р Антон Свраков, д.е.с.*, бр. 9-10, стр. 3

История на счетоводството в България

❶ Счетоводната и търговско-правната литература на Българското Възраждане, *доц. д-р Иван Русев*, бр. 1-2, стр. 15

❷ Първото докосване на българина до голямата счетоводна теория на XIX век, *доц. д-р Иван Русев*, бр. 3-4, стр. 32

❸ „Протестантската етика и духът на капитализма" през призмата на Българското Възраждане, *доц. д-р Иван Русев*, бр. 5-6, стр. 42

❹ Европейските модели на счетоводните и търговско-правните знания на българина-възрожденец, *доц. д-р Иван Русев*, бр. 7-8, стр. 43

❺ Балканските модели на търговските, търговско-правните и счетоводните знания на българина-възрожденец. Гръцкото влияние, *доц. д-р Иван Русев*, бр. 9-10, стр. 45

Теория и принципи

❶ Счетоводно третиране на инвестиции в дъщерни предприятия и изготвяне на консолидирани финансови отчети, *Бойка Брезоева, д.е.с.*, бр. 1-2, стр. 37; бр. 3-4, стр. 46

Позиция

❶ Държавно или професионално ръководство на счетоводството в България? *д-р Антон Свраков*, д.е.с., бр. 3-4, стр. 3

Експертно мнение

❶ Готово ли е българското счетоводно образование за Европейския съюз? *доц. д-р Симеон Милев, д.е.с.*, бр. 3-4, стр. 16

❷ Независимият финансов одит в България — възникване, състояние и задачи, *ст.н с. д-р ик.н. Живко Бонев, д.е.с.*, бр. 3-4, стр. 25

❸ Корпоративно управление и бизнес етика, *Васко Райчев, д.е.с.*, бр. 5-6, стр. 32

❹ Амортизационната политика на предприятията — средство за повишаване на конкурентоспособността им, *Иванка Димитрова*, бр. 9-10, стр. 36

Преходът към МСФО

❶ Дъщерните предприятия на немските и френските компании майки ще прилагат местни общоприети счетоводни принципи, *по материали от чуждестранния печат*, бр. 1-2, стр. 59